

P.J. van Koppen (1998) Bekennen als bewijs: Bedenkingen bij het verhoor van de verdachte. *Justitiële Verkenningen*, 24 (4), 61-73

Bekennen als bewijs

Bedenkingen bij het verhoor van de verdachte

dr. P.J. van Koppen*

In het overgrote deel van de zaken dat door de politie wordt opgespoord, speelt het onderzoek van forensische sporen geen rol van betekenis in de bewijsvoering (Horvath en Meesig, 1996). Het draait in die zaken om de verklaringen van getuigen en van de verdachte zelf. Verdachten werken kennelijk graag mee aan hun veroordeling, want in zo'n 88 procent van de zaken bekennen zij (Crombag, Van Koppen e.a., 1994, p. 161; Van der Boor, 1991).

Het verdachtenverhoor lijkt derhalve een belangrijke plaats in te nemen in opsporing en bewijsvoering. Het is de vraag of wij daar zo gelukkig mee moeten zijn. Valse bekentenissen komen voor en als even niet goed opgelet wordt, wordt een valse voor een ware bekentenis aangezien. Bovendien houdt de politie rekening met het belang dat rechters aan een bekentenis hechten. Dat beïnvloedt de werkwijze tijdens het opsporingsonderzoek. Over die problemen gaat deze bijdrage. Ik eindig met een voorstel hoe het wel zou moeten.

Het doel van het verdachtenverhoor

Sommige verdachten zijn zo vriendelijk zich spontaan op het politiebureau te melden. De meeste verdachten doen dat echter jammer genoeg niet. Zij zijn op een andere manier aan de politie bekend geworden, met andere woorden er bestaat tegen hen een redelijk vermoeden van schuld aan een strafbaar feit (art. 27 Sv.). Er is dus wel enig bewijs, hoewel dat niet zo sterk hoeft te zijn dat het later de rechter zou kunnen overtuigen; daarom wordt het ook een vermoeden genoemd. Met de sterkte van dat vermoeden hangt samen het doel van het verhoor.

'Een hardnekkig misverstand is dat het verdachtenverhoor erop gericht zou moeten zijn de verdachte tot een bekentenis te brengen', schrijft de Projectgroep Recherche Basis Cursus (1989, alle citaten uit hoofdstuk 15). 'Dat is niet het geval. Evenals alle overige opsporingshandelingen is het verdachtenverhoor gericht op het achterhalen van de waarheid.' Als er voorafgaand aan het verdachtenverhoor al overweldigend bewijs is tegen de verdachte, is het verhoor uitsluitend nodig om de verdachte in de gelegenheid te stellen zijn eigen verhaal te vertellen. Dat is de minst problematische situatie. Als het bewijs mager is of afwezig,

* De auteur is als onderzoeker verbonden aan het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) te Leiden.

wordt het voor de politie lastiger. Een verdachte kan natuurlijk spontaan bekennen. Dan lijkt de zaak afgesloten, maar het is juist het begin.

'Neem geen genoegen met een spontane bekentenis. Het eigenlijke verhoor begint pas bij een bekentenis! Het gaat erom juist dan door te vragen zodat er over bijzonderheden en details wordt verklaard. (Eigen woorden verdachte!) Pas op voor de bekende 'jubelstemming. Juist daardoor is men minder scherp en worden belangrijke details vergeten. Een verklaring van de verdachte die luidt: 'Ik heb het gedaan', is van nul en generlei waarde. Juist het exacte hoe en waarom, daarnaar zijn we op zoek. [...] Hiermee wordt overigens ook naar de verdachte toe een bescherming ingebouwd, voor het geval hij/zij zaken bekent die door hem of haar niet gepleegd zijn.

[...]

De controle van de verklaring van de verdachte kan op vele manieren plaatsvinden.

- Alibicontrol. Door na te gaan of de verdachte het feit wel gepleegd kan hebben. Verbleef hij op een plaats waar anderen hem gezien hebben?
- Redenen van wetenschap van de dader. Heeft de verdachte wel die details of bijzonderheden verteld die alleen hij maar kan weten?
- Andere verklaring. Komt zijn verklaring wel overeen met eigen bevindingen en/of getuigenverklaringen? Zo vormen verschillen in verklaringen over concrete zaken (bij voorbeeld tijdstippen) een indicatie voor de geloofwaardigheid.
- Sporen. Passen de aangetroffen sporen wel in het beeld van de verklaring van de verdachte?

Een verdachte die stijf zijn mond houdt, maakt het voor de politie nog lastiger. Op basis van het vermoeden van schuld, ontstaat bij de politie vaak de overtuiging dat de verdachte het ook gedaan heeft. De waarschuwing: 'De verdachte kan schuldig, gedeeltelijk schuldig maar ook onschuldig zijn. Houd ook daar rekening mee!' (Projectgroep Recherche Basis Cursus, 1989), wordt met enige regelmaat in de wind geslagen. Dat zijn ook de situaties waarin men zich wendt tot manieren van verhoren die riskant kunnen zijn.

Goede en slechte verdachtenverhoren

Wie handboeken over verhoren leest, krijgt al snel de indruk dat verdachten uitsluitend worden verhoord om een bekentenis los te krijgen. Het meest bekend en berucht is daarbij de methode van Inbau en Reid (1986) een methode die in veel landen gretig navolging heeft gevonden (Gudjonsson, 1992; Vrij, 1997b). Deze methode is er in de kern op gericht tegenover de verdachte de negatieve aspecten van bekennen te minimaliseren en de positieve aspecten te benadrukken. Dit soort methoden produceren over het algemeen inderdaad meer bekentenissen dan andere. Het belangrijkste probleem daarbij is dat niet alleen schuldige ver-

dachten vaker bekennen, maar ook onschuldige verdachten. In de Zaanse verhoormethode werd de methode van Inbau en Reed verder uitgewerkt tot een systeem dat bekentenissen ongeveer garandeert, vals of niet (Blaauw, 1996; Recherche Adviescommissie, 1996; Slats, 1997; Vrij en Lochun, 1997).

De inmiddels oud-commissaris Jan Blaauw beschreef al in 1971 hoe een goed verhoor er uit moet zien (Blaauw, 1971). Zo dient een goed verhoorder te beschikken over flexibiliteit, een goed combinatievermogen en een menselijke benaderingswijze. Voorts wijst Blaauw het toepassen van trucs scherp van de hand. Een goed politieverhoor heeft volgens Vrij (1997a) de volgende kenmerken: goede voorbereiding; geen vooringenomenheid; geen trucs; goed kijken en goed luisteren; snel kunnen antwoorden; geef niet teveel prijs; het moet klikken tussen de rechercheur en de verdachte; ga op zoek naar bewijs; identificeer risicogroepen.

Afwijking van een dergelijk model verhoogt de kans op valse bekentenissen. Om die reden zijn trucs van de politie niet aanvaardbaar. Er is echter geen regeling die het gebruik van deze trucs verbiedt. En er is een groot scala aan mogelijke trucs. Die trucs worden in het algemeen gezien als bruikbaar om onwillige, maar schuldige verdachten over de streep te trekken. Daarbij gaat het niet om fysiek geweld of dreigen daarmee. Maar zaken als isolatie, langdurige opsluiting en nachtelijke verhoren komen in ons land wel degelijk voor. Dat het verkrijgen van bekentenissen enige dwang vergt, wordt blijkbaar als onvermijdelijk aanvaard. Toch kan de uitgeoefende druk onder omstandigheden zeer sterk worden.

White (1989) noemt een aantal methoden die de politie in de strijd kan werpen. Steeds wordt daarbij de verdachte bedrogen. De politie kan de verdachte in de waan brengen dat hij zijn verklaring niet in een verhoor aflegt: de verdachte kan worden uitgehoord door een zogenaamde celgenoot of buiten het politiebureau door een opsporingsambtenaar die zich niet als zodanig bekend maakt. Als de verdachte later de bekentenis weer intrekt, wordt de celgenoot of opsporingsambtenaar als getuige gehoord.

Om het verhoor zo eerlijk mogelijk te laten verlopen, dient de verdachte voorafgaand aan het verhoor de cautie te worden gegeven, dat wil zeggen dat men hem moet vertellen dat hij verdachte is en niet hoeft te antwoorden. De vraag is natuurlijk of alle verdachten dat wel begrijpen. In de Verenigde Staten moet de verdachte bij aanhouding aanzienlijk uitgebreider gewaarschuwd worden dan in Nederland, op grond van *Miranda v. Arizona* (86 S. Ct. 1602, 1966). Zelfs die uitgebreide waarschuwing gaat het begrip van veel verdachten verre te boven (Fulero en Everington, 1995; Stricker, 1985; Wall en Furlong, 1985). En ook al geeft de politie de cautie, dan nog kan aan de verdachte duidelijk gemaakt worden dat hij eigenlijk moet meewerken. De meest simpele manier is om de verdachte wijs te maken dat zwijgen door de rechter zeker als een teken van schuld zal worden gezien. Zo'n mededeling kan voor een verdachte overtuigend zijn, omdat hij meestal geen idee heeft hoe een rechter het bewijs waardeert. En de politie heeft met zo'n mededeling niet

helemaal ongelijk. Volgens bestendige rechtspraak van de Hoge Raad (bij voorbeeld HR 19 juni 1973, NJ 1973, 356), kan de rechter ook het ontkennen door de verdachte laten meewegen.

Een andere manier om de verdachte tot een bekentenis te bewegen is hem in de waan te brengen dat het allemaal nogal meevalt, bij voorbeeld door te vertellen dat het reeds overleden slachtoffer nog leeft. Het tegenovergestelde kan trouwens ook werken: de politie stelt de zaak veel ernstiger voor dan deze in werkelijkheid is.

Bedreigingen of beloftes willen ook nog wel eens een bekentenis losmaken, maar veel effectiever is de combinatie dreigen en beloven: de zogenaamde 'Mutt and Jeff'-methode. Die bestaat eruit dat tijdens een verhoor door twee rechercheurs de ene een vriendelijke en de andere een onvriendelijke rol speelt. De bedoeling is dat de verdachte, uit angst voor de onvriendelijke ondervrager, zal bekennen aan de vriendelijke ondervrager.

Tot slot worden bekentenissen nogal eens uitgelokt met de mededeling dat de politie 'alles al weet'. Waarom dan nog een bekentenis nodig is, vragen veel verdachten zich kennelijk niet af. Deze misleiding laat zich uitstekend combineren met de suggestie dat het om een veel ernstiger misdrijf gaat dan in werkelijkheid het geval is. In alle gevallen verhogen de genoemde trucs de kans op een valse bekentenis, maar ook die bestaan er in soorten en maten.

Valse bekentenissen

Sommige verdachten bekennen spontaan bij het begin van het verhoor. Dat doen zij niet zomaar. Meestal reageren zij op het simpele feit dat zij zijn aangehouden of op het aan hen gepresenteerde bewijs. Als de politie al 'alles weet', heeft ontkennen weinig zin en levert bekennen in ieder geval de indruk op dat de verdachte redelijk aan het onderzoek meewerkt, zodat zulks in de op te leggen straf verdisconteerd kan worden. Maar, zoals gezegd, er moet met spontane bekentenissen opgepast worden.

Sommige mensen zijn inderdaad zo gek om geheel spontaan een valse bekentenis af te leggen (Crombag e.a., 1994). Kassin en Wrightsman (1985) hanteren een driedeling van valse bekentenissen: vrijwillige bekentenissen; gedwongen bekentenissen waarin de verdachte zelf niet gelooft; en gedwongen bekentenissen waarin de verdachte zelf gelooft.

Vrijwillige valse bekentenissen ontstaan niet door trucs van de politie, gedwongen valse bekentenissen wel. Vrijwillige valse bekentenissen komt men op het spoor door zich te verdiepen in de achtergronden van de verdachte, gedwongen valse bekentenissen door de omstandigheden waaronder de bekentenis is gedaan te onderzoeken. Voor beide soorten geldt echter wel dat zij twee kenmerken gemeen hebben die tot twijfel aanleiding zouden moeten geven: aanwezigheid van details die niet kloppen en afwezigheid van details die alleen de dader kan weten, zoge-

naamde intieme kennis. Toch zijn er ook bekentenissen die aan beide criteria voldoen en het risico van valsheid in zich dragen.

Waller (1989) veronderstelt dat vrijwillige valse bekentenissen eigenlijk geen probleem vormen, omdat ze gemakkelijk door de politie worden herkend. Dat is een wel erg optimistische mening. Gudjonsson en Sigurdsson (1994) vonden in onderzoek onder IJslander gevangenen dat twaalf procent van hen een valse bekentenis had afgelegd en de overgrote meerderheid was mede op basis van die bekentenis ook veroordeeld.

Het lijkt dus wel degelijk van belang bij elke bekentenis scherp te letten op details die niet kloppen en intieme kennis die ontbreekt. Een beoordeling van de persoonlijkheid en achtergronden van de verdachte is daarvoor minder geschikt. Niet alleen is het beoordelen van persoonlijkheidsstructuur zonder deskundige hulp erg moeilijk, maar echte daders willen ook nog wel eens een curieuze persoonlijkheidsstructuur hebben.

Dat liet het Britse geval van Judith Ward zien. Judith Ward werd in 1974 veroordeeld tot levenslang. Zij zat achttien jaar van haar straf uit. Op 4 februari 1974 ontplofte bij Leeds een bom in een bus met soldaten en hun gezinnen. Twaalf passagiers, waaronder twee kleine kinderen, vonden de dood. De Ira claimde de aanslag. Tien dagen na de aanslag werd Judith Ward opgepakt. Op haar handen vond men sporen van explosieven. Dat onderzoek werd uitgevoerd door dr. Frank Skuse, een forensisch expert die inmiddels bekend is geworden door de fouten die hij maakte in de zaak van de zogenaamde Birmingham Six (Vrij, 1997b).

Na twee dagen verhoord te zijn, bekende Judith Ward, maar al direct na haar bekentenis vond de politie een sterke aanwijzing voor haar onschuld: een brief waaruit onomstotelijk bleek dat zij 160 kilometer van Leeds was op het moment dat de bom werd geplaatst. De politie hield echter vast aan deze verdachte. En in latere verhoren bekende zij bovendien betrokken te zijn geweest bij twee andere bomaanslagen. Toch zag de zaak er niet sterk uit. Zij kwam in het verleden nogal eens bij de politie aanlopen met de meest onwaarschijnlijke verhalen over misdrijven die zij gepleegd zou hebben. Men vond haar een pathologische bekenster, totdat zij in 1974 werd aangehouden. Ook wist zij nauwelijks iets van explosieven, kon geen feiten vertellen die de politie niet al wist en beweerde gehuwd te zijn met McVerry, een bekende Ira-man, terwijl dat huwelijk nooit heeft plaatsgevonden. Desondanks werd Judith Ward veroordeeld.

De verdachte hoeft overigens geen ziekelijke bekenner te zijn om vrijwillig een valse bekentenis af te leggen: hij kan een ander willen beschermen of verder onderzoek – waarbij ernstiger misdrijven ontdekt zouden kunnen worden – proberen te voorkomen (Crombag e.a., 1994, hoofdstuk 1). Dat werkt heel goed, want meestal stopt het onderzoek na een bekentenis.

Het prototype van de gedwongen valse bekentenis is die welke onder foltering wordt afgelegd. Dat doen wij niet meer. Maar een verdachte die in hechtenis is genomen en die wordt ondervraagd met de kennelijke bedoeling om een strafvervolging in gang te zetten, zal zich gemakkelijk bedreigd voelen. Dat de politie een zekere druk uitoefent om een bekentenis te verkrijgen lijkt onvermijdelijk; zonder dat zou een belangrijk bewijsmiddel verloren gaan. Maar hoeveel pressie is daarbij nog toegestaan? Het volgende is een voorbeeld van een zaak waarin de verdachte ook zelf in zijn bekentenis is gaan geloven.

Op 3 juni 1997 wordt mevrouw Hensels op bijzonder gewelddadige wijze in haar huis omgebracht.¹ De verdenking valt op vier zwervers, die op 8 september worden aangehouden. Alle vier ontkennen aanvankelijk. Bijna vijf weken later bekent een van hen – ik noem hem Klaas Venema – spoedig gevolgd door een van de anderen. De derde blijft ontkennen, terwijl de vierde spoorloos verdwenen is. Ik richt mij hieronder op het verhoor van Klaas Venema, maar niet voordat enige belangrijke details van de zaak zijn weergegeven.

Het slachtoffer was vrij bang aangelegd, en hield om die reden haar huis altijd hermetisch afgesloten. Zij had net in de woonkamer, waar haar lichaam na het misdrijf ook gevonden werd, nieuw parket laten leggen. De parketlegger had zijn werk juist de avond voor de moord opgeleverd. Op dat parket werd een uitgetrokken pluk haar gevonden die noch van het slachtoffer, noch van de parketlegger, noch van een van de vier verdachten bleek te zijn. Ook de overige gegevens in de zaak duiden niet direct op de vier verdachten. Zij lijken vooral opgepakt te zijn omdat zij in de Hooverstraat, waar mevrouw Hensels woonde, regelmatig op een bankje bivakkeerden. Bekentenissen zijn dus dringend nodig om het bewijs rond te krijgen.

Klaas Venema is vele malen en langdurig verhoord.² Pas na vijf weken verhoor, op 17 oktober, bekent hij. Bij die gelegenheid zaten drie verhoorders tegenover hem, zo is te zien op de videoband die van het verhoor is gemaakt. Zij spraken afwisselend, afhankelijk van hun rol, doch ik voer hen hieronder steeds als dezelfde spreker ('V') op. De linker mannelijke verhoorder heeft kennelijk de rol om Venema steeds met het voorliggende bewijs te confronteren; de rechter mannelijke verhoorder de rol om op Venema in te spreken en hem tot rede te brengen; de middelste, vrouwelijke verhoorder heeft de begrijpende en aanmoedigende rol en zorgt tevens voor de koffie. Uit de videoband blijkt dat er evident een verhoorplan is gemaakt. Zo wordt bij voorbeeld de ochtend van 17 oktober besteed aan de gebeurtenissen op 2 juni (de dag voor de moord), de

1 Deze zaak speelde zich in Nederland af. Ik wijzigde zoveel mogelijk details, zonder de essentie aan te tasten, om hem onherkenbaar te maken.

2 Dat geldt ook voor de andere verdachten, maar ik beperk mij tot Venema omdat ik de videobanden van zijn verhoren heb gezien.

middag aan de gebeurtenissen op 3 juni. De verhoren geven de indruk dat sprake is van een variant van de methode van Inbau en Reid (1986).

Bij de bekentenis van Venema zijn er twee mogelijkheden: of zijn verklaring is gebaseerd op hetgeen hij zich herinnert van de gebeurtenissen op 2 en 3 juni, of de door hem gereproduceerde informatie is tijdens de verhoren geïnduceerd. Er zijn in de processen-verbaal zeer veel elementen aanwijsbaar die de eerste mogelijkheid zeer onwaarschijnlijk maken. Ik beperk mij in mijn bespreking tot de cruciale bekende verklaring op 17 oktober. Uit die verklaringen blijkt dat Venema na vijf weken verhoor in een stadium is gekomen dat hij vooral de verbalisanten ter wille wil zijn. Nergens blijkt dat Venema ontkent omdat hij niet vervolgd wil worden, terwijl hij weet schuldig te zijn. Uit alles blijkt dat Venema tot 17 oktober is blijven ontkennen omdat hij zich eenvoudigweg niet kan herinneren dat hij betrokken is geweest bij de dood van mevrouw Hensels. Venema wil echter graag meewerken met de verbalisanten. Illustratief is daarvoor de volgende passage:

V³: Weet jij je nu al iets te herinneren.

K: Het enige plaatje wat mij nu steeds voor ogen komt is dat ik in de Hooverstraat ben geweest toen het schemer was.

V: Omschrijf dat plaatje eens.

K: Ik moet daar in de schemer voor de deur hebben gestaan, maar ik ben daar niet binnen geweest.

V: Je staat daar in het schemer, wie staat er om je heen.

K: Niemand, ik sta daar alleen.

V: Alle dingen waarover je nu heb gesproken met ons ontken je allemaal.

K: Nee, ik heb ze waarschijnlijk ontwijkt. Dat bedoel je toch. Maar dan moet ik dat toch ook weten.

V: Je weet het ook, maar wij noemen dat versprekingen.

K: Ik hoop dat het zo is en dat het er toch uitkomt.

V: Wij begrijpen wel dat het heel moeilijk is om over 3 juni te praten.

K: Ik heb mij proberen voor te stellen dat ik de vrouw, die ik op de foto gezien heb, dood heb geslagen. Maar ik vraag mij dan af waarom?

Venema doet echt zijn best: 'Alles wat ik zeg nu, is omdat ik er probeer achter te komen.' Maar hij meldt ook steeds dat hij het niet weet: 'Ik ken me niet voorstellen dat ik er binnen ben geweest', bij voorbeeld. Of: '... en die gesprekken die er zijn geweest, die jij vertelt, zijn aan mijn hoofd voorbijgegaan.' Of: 'Maar het wil nog niet naar boven komen.' In de loop van het verhoor komt voor Venema het verhaal echter steeds meer vast te staan: 'Voor mij staat dit nu vast.' Toch blijft Venema twijfelen: 'Ik kan me niet voorstellen dat ik dat zo diep weg zou kunnen drukken.' Of: 'Ik kan mij niet voorstellen dat ik die vrouw geslagen heb.'

3 Met 'V' wordt steeds een van de verbalisanten aangeduid, zonder dat duidelijk is welke met 'K' de verdachte Klaas Venema.

De verbalisanten nemen ruim de gelegenheid om Venema een kloppend verhaal te suggereren en geven dat ook ruiterlijk toe: 'Ben jij er nu zelf van overtuigd dat je in dat huis bent geweest' en 'Ik heb precies dat verhaal voorgekauwd en jij vult de plaatjes in zo is het toch?'

Tegelijkertijd hebben de verbalisanten, met name de linker mannelijke verbalisant, Venema ervan overtuigd dat hun versie van de gebeurtenissen de juiste is. Zo zegt de genoemde verbalisant 'Ik hoef niets meer te weten. Ik weet alles al' en 'Het staat vast dat jij 3 juni binnen bent geweest. Wij geven jou de gelegenheid om jouw verhaal te vertellen.'

De verbalisanten hebben er kennelijk voor gezorgd dat tussen hen en Venema een sterke vertrouwensband is ontstaan, althans in de ogen van Venema. Zo zegt hij: 'Ik weet dat jullie het beste met mij voor hebben.' Tegelijkertijd hebben zij hem ervan overtuigd dat traumatische herinneringen als de onderhavige vergeten kunnen worden en dan pas met moeite weer boven gehaald kunnen worden: 'Klaas, we hebben je toen uitgelegd, dat iemand in staat is feiten zodanig weg te drukken in zijn geest, dat je je deze bijna niet meer kunt of wilt herinneren. We hebben je uitgelegd dat dit bewust of onbewust gebeurt. We hebben met jou geprobeerd om door er veel en rustig met jou over te praten dingen boven te halen, die gebeurd zijn op 3 juni 1997 en de dagen ervoor.' Die veronderstelling is onjuist (Crombag en Merckelbach, 1996; Merckelbach en Crombag, 1997), maar het presenteren van een dergelijke theorie tegenover Venema maakt het voor hem wel waarschijnlijk dat hij het geheel is vergeten.

Dat effect wordt versterkt door twee elementen. Ten eerste doordat de verbalisanten steeds als vaststaand feit tegenover Venema presenteren dat hij bij de dood van mevrouw Hensels betrokken is. Ten tweede is Venema een junk die door drugs- en alcoholgebruik toch al niet zijn eigen geheugen erg vertrouwt: 'Nou volgens mij moet ik heel erg onder invloed zijn geweest omdat ik mij niet zoveel kan herinneren.' Voor Venema is het kennelijk niet vreemd dat hem delen van zijn leven zijn ontgaan.

In de aan 17 oktober voorafgaande verhoren is niet alleen door de verbalisanten aan Venema voorgekauwd wat hij zou moeten verklaren, maar heeft men hem ook grote delen van de verklaringen van zijn medeverdachten laten lezen en foto's van de plaats delict getoond. Op deze manier lijkt het verhoor af en toe een quiz waarin Venema moet raden wat er gebeurd is en de verbalisanten een juist antwoord prijzen en bij een onjuist antwoord het verhoor op dat punt voortzetten.

Een bijzonder navrant voorbeeld betreft de manier waarop mevrouw Hensels om het leven is gebracht, namelijk door wurging. Aanvankelijk verkeerde Venema in de veronderstelling dat zij doodgeslagen was. Tussen verbalisanten en Venema is besproken dat hij in militaire dienst is geweest en dat een onderdeel van zijn opleiding bestond uit de manier waarop de laatste man van een vijandelijke patrouille gedood moest worden, namelijk door hem van achter te besluipen en te wurgen. Die

informatie wordt door de verbalisanten gebruikt om Venema te leiden naar een bekentenis van het wurgen:

V: Denk eens aan je militaire dienst.

K: Je bedoelt het hoofdstuk van doden. Dat is wurgen, waar jij op doelt, maar ik heb die vrouw niet gewurgd hoor.

V: Waarom denk jij dat ik dat bedoel.

K: Ik denk dat die vrouw gewurgd is.

...

V: We hebben het over militaire dienst gehad hoe je de laatste man van de patrouille doodt.

K: Ja dat je de man van achteren met een koord wurgt.

V: Verder nog manieren om mensen te doden.

K: Ja, slaan, schoppen, stikken en wurgen ja wurgen.

V: Dat wurgen kom je iedere keer weer op terug Klaas.⁴ \

K: Ja, maar ik kan dit nog niet plaatsen. Of Gerard [een van de andere verdachten; PvK] moet het met zijn tas hebben gedaan."

...

V: Maar de worsteling ging door ... je bent nog binnen. Hoe kun jij los komen.

K: Met grepen van vroeger, die ik geleerd heb bij Jui-Jitsu, Karate of ... in dienst om mensen uit te schakelen.

V: Bij Jui-Jitsu en Karate ...

K: Met je handen.

V: En militaire dienst dan.

K: Met je handen en een koord dan, maar ik heb die vrouw niet gewurgd met een koord, want daar zit ik de hele tijd aan te denken of ik dat gedaan heb.

...

V: Jij komt iedere keer uit jezelf met wurgen.

K: Ja, maar ik kan mij dat niet voor de geest halen. Ze kan toch ook overleden zijn aan het slaan en schoppen ... Ik krijg geen duidelijk beeld voor me.

Het is verbazend dat Venema zo vaak en zo langdurig is verhoord. Als de verbalisanten inderdaad zo zeker waren van het voorliggende bewijsmateriaal zoals zij tijdens de verhoren aan Venema suggereerden, hadden zij hun tijd beter kunnen besteden. In tegenstelling tot de instructie, hebben zij op deze manier het verdachtenverhoor tot sluitstuk van de opsporing gemaakt, in plaats van uitgangspunt van de opsporing.

Tijdens de verhoren is Venema door de verbalisanten ervan overtuigd dat op grond van ander bewijs vaststond dat hij bij de dood van mevrouw Hensels betrokken was en dat hijzelf de herinnering daaraan verdrongen had. Tegelijkertijd creëerde men een vertrouwensband met Venema die hem ertoe bracht echt zijn best te doen met de verbalisanten

⁴ Dit is onjuist. Elke discussie over wurgen vond op initiatief van de verbalisanten plaats.

mee te werken en zich zoveel mogelijk te 'herinneren'. In de loop van dit proces leerde Venema aanvankelijk de door de verbalisanten aangedragen informatie als reële mogelijkheden te beschouwen en accepteerde ze vervolgens als vaststaande feiten.

Venema werd ook in hoger beroep tot twaalf jaar gevangenisstraf veroordeeld; zijn twee overgebleven companen kregen een enigszins lichtere straf.

De waarde van bekentenissen

Sommigen gaan ervan uit dat valse bekentenissen geen probleem vormen. Een bekentenis, ook al is die later ingetrokken, wordt door de rechtbank meestal zonder meer als bewijsmiddel geaccepteerd. Toch past daar enige voorzichtigheid. Rattner (1988) meldt bij voorbeeld dat er in zestien van 205 door hem onderzochte, Amerikaanse gevallen van rechterlijke dwalingen sprake was van afgedwongen bekentenissen. Waller (1989) noemt valse bekentenissen als de op één na belangrijkste oorzaak van rechterlijke dwalingen maar geeft in zijn rapport geen cijfers. Gudjonsson en Sigurdsson (1994) meldden, zoals gezegd, dat twaalf procent van de IJslandse gevangenen een valse bekentenis aflegden.

Bekentenissen spelen in veel strafzaken een belangrijke rol. De Engelse onderzoekers Baldwin en McConville vonden dat dertien procent van de door hen onderzochte misdrijven zonder de bekentenis van de verdachte niet aan de jury zou zijn voorgelegd. In nog eens vier procent van de gevallen zou de jury zonder de bekentenis niet hebben veroordeeld (Baldwin en McConville, 1977). In Nederland vond Van der Boor (1991) dat in 88 procent van de strafzaken de verdachte had bekend.

Bovenstaande laat echter zien dat bij de waarde van bekentenissen wel enige kanttekeningen geplaatst kunnen worden, juist omdat bekentenissen door rechters meestal als een belangrijk bewijsmiddel worden beschouwd. Dat motiveert de politie om het verhoor door te zetten totdat een bekentenis is verkregen. In zaken waarin voldoende bewijs is tegen de verdachte is dat helemaal niet nodig. Het verhoor dient er in die gevallen alleen maar voor om de verdachte de gelegenheid te geven zijn eigen verhaal te vertellen. Een bekentenis voegt dan niets toe. Als er weinig bewijs is, biedt de bekentenis mogelijkheden om door te Rechercheren. Als de bevindingen daarvan de bekentenis niet bevestigen, is die opnieuw van weinig waarde. Als de bevindingen de bekentenis wel bevestigen, is de bekentenis zelf niet nodig als bewijsmiddel. Als een bekentenis geen rechercheerbare elementen bevat, is de bekentenis te algemeen om als bewijsmiddel te kunnen dienen.

Daarop is slechts één uitzondering: de bekentenis die intieme kennis bevat. Dat geldt bij voorbeeld voor de hierboven besproken bekentenis van Venema. Die kan als bewijsmiddel worden gebruikt mits vaststaat dat die intieme kennis afkomstig is uit het geheugen van de verdachte en niet door de politie is aangeleverd. Dat laatste kan alleen vastgesteld

worden als alle verhoren geheel op de band zijn opgenomen. Zo lieten de videobanden van de verhoren van Venema zien dat zijn intieme kennis hem verteld is door de verhorend ambtenaren. Dus alleen in het geval dat een bekentenis intieme kennis bevat en op grond van opnames vastgesteld kan worden dat die kennis uit het geheugen van de verdachte afkomstig is, zou een bekentenis als zelfstandig bewijsmiddel kunnen dienen.

Besluit

Valse bekentenissen vormen een probleem, hoewel over het aantal valse bekentenissen geen precieze cijfers gegeven kunnen worden. De problemen met verhoren en bekentenissen zijn zo groot dat W.A. Wagenaar, in een lezing bij de opening van het nieuwe onderkomen van het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving op 23 februari 1998, voorstelde het gebruiken van de bekentenis als bewijs in strijd met de mensenrechten te verklaren. Een dergelijk drastische maatregel is overdreven, maar zijn voorstel laat wel zien dat verhoren van de verdachte grote problemen kennen.

Er is alles voor te zeggen dat gebruik tot bewijs van de bekentenis aan striktere voorwaarden dan nu het geval wordt gebonden. Bij wijze van conclusie stel ik de volgende regels voor:

- De bekentenis van een verdachte kan alleen als bewijsmiddel gebruikt worden als alle verhoren van die verdachte op de band zijn opgenomen.
- Als voorafgaand aan het verhoor van de verdachte reeds in ruime mate bewijs van diens schuld voorhanden is, dient het verhoor er uitsluitend op gericht te zijn de verdachte de gelegenheid te geven zijn verhaal of zijn versie van het verhaal te laten vertellen. Het streven naar een bekentenis is in dergelijke gevallen verspilling van de tijd van de politie.
- Als voorafgaand aan het verhoor van de verdachte niet voldoende bewijs van diens schuld voorhanden is, dient een bekentenis allereerst als uitgangspunt voor verder rechercheren gebruikt te worden. Als daarmee de bekentenis bevestigd wordt, vormen die gegevens bewijsmiddelen, niet de bekentenis zelf. Als de bekentenis niet bevestigd wordt, kan hij niet als bewijsmiddel dienen.
- Een bekentenis die geen rechercheerbare elementen bevat is te algemeen om als bewijsmiddel gebruikt te kunnen worden.
- Als voorafgaand aan het verhoor van de verdachte niet voldoende bewijs van diens schuld voorhanden is, kan een bekentenis als bewijsmiddel gebruikt worden als de verdachte daarin blijkt geeft van intieme kennis en vaststaat dat die kennis afkomstig is uit het geheugen van de verdachte. Indien deze regels worden toegepast, hoeven methoden als 'Mutt and Jeff', Inbau en Reid en de Zaanse methode niet verboden te worden; zij dienen eenvoudigweg nergens meer toe. Met deze regels zal de bekentenis aanzienlijk minder als bewijsmiddel nodig zijn en wordt het risico op rechterlijke dwalingen verminderd.

Literatuur

Baldwin, J.D., M. McConville

Negotiated justice; pressures to plead guilty

London, Martin Robertson, 1977

Blaauw, J.A.

99 tips voor het verhoor

Algemeen Politieblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 120e jrg., 1971, pp. 287-295

Blaauw, J.A.

De Zaanse verhoormethode; politie en openbaar ministerie spelen met vuur

Algemeen Politieblad van het Koninkrijk der Nederlanden, 145e jrg., 1996, pp. 10-12

Crombag, H.F.M., H.L.G.C.

Merckelbach

Hervonden herinneringen en andere misverstanden

Amsterdam, Contact, 1996

Crombag, H.F.M., P.J. van Koppen e.a.

Dubieuze zaken; de psychologie van strafrechtelijk bewijs

Amsterdam, Contact, 1994 (2e herziene druk)

Fulero, S.M., C. Everington

Assessing competency to waive Miranda rights in defendants with mental retardation

Law and human behavior, 19e jrg., 1995, pp. 533-543

Gudjonsson, G.H.

The psychology of interrogations, confessions and testimony

Chichester, Wiley, 1992

Gudjonsson, G.H., J.F. Sigurdsson

How frequently do false confessions occur? An empirical study among prison inmates

Psychology, crime, and law, 1e jrg., 1994, pp. 21-26

Horvath, F., R. Meesig

The criminal investigation process and the role of forensic evidence; a review of empirical findings

Journal of forensic sciences, 41e jrg., 1996, pp. 963-969

Inbau, F.E., J.E. Reid e.a.

Criminal interrogation and confessions
Baltimore, MD, Williams & Wilkins, 1986

Kassin, S.M., L.S. Wrightsman

(1985)

Confession evidence

In: S.M. Kassin en J.S. Wrightsman (red.), *The psychology of evidence and trial procedure*

Beverly Hills, CA, Sage, 1985, pp. 67-94

Merckelbach, H.L.G.J., H.F.M.

Crombag

Hervonden herinneringen

In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing e.a. (red.), *Het hart van de zaak; psychologie van het recht*

Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 334-351

Projectgroep Recherche Basis

Cursus

Recherche(le)ren; handboek voor de recherche basis cursus, deel 2

Zutphen, Rechercheschool Zutphen, Opleidingsinstituut voor Criminaliteitsbeheersing, 1989

Rattner, A.

Convicted but innocent; wrongful conviction and the criminal justice system

Law and human behavior, 12e jrg., 1988, pp. 283-293

Recherche Adviescommissie

De 'Zaanse verhoormethode'; advies van de Recherche Adviescommissie aan de minister van justitie over de rechtmatigheid en doelmatigheid van de 'Zaanse verhoormethode'

Den Haag, Ministerie van Justitie, 1996

Slats, J.

De Zaanse verhoormethode; uitvinder Hoenderdos legt hem uit
Vrij Nederland, 7 juni 1997

Stricker, G.

Psychological assessment and Miranda rights
Journal of personality assessment, 49e jrg., 1985, pp. 656-658

Boor, L.E.C. van der

Over getuigen, confrontaties en bewijs
Den Haag, Ministerie van Justitie, WODC, 1991

Vrij, A.

Goede politieverhoren
Tijdschrift voor de politie, 12e jrg., 1997a, pp. 27-30

Vrij, A.

Verhoren van de verdachte en bekentenissen
In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing e.a. (red.), *Het hart van de zaak; psychologie van het recht*
Deventer, Gouda Quint, 1997b, pp. 469-492

Vrij, A., S.K. Lochun

Neurolinguïstisch verhoren
In: P.J. van Koppen, D.J. Hessing e.a. (red.), *Het hart van de zaak; psychologie van het recht*
Deventer, Gouda Quint, 1997, pp. 493-504

Wall, S.M., M. Furlong

Comprehension of Miranda rights by urban adolescents with law-related education
Psychological reports, 56e jrg., 1985, pp. 359-372

Waller, G.

Miscarriages of justice
London, Justice, 1989

White, W.S.

Police trickery in inducing confessions
University of Pennsylvania law review, 127e jrg., 1989, pp. 581-629